

פרשת מטות

מחודש

פניני וחידושי אור החיים הק'

מסירת הדברים במס"נ ה"ה כאילו הוא הנוקם

וַיְדַבֵּר וְכו' לְאָמֹר: נָקָם וְגו'. (ל"א, ב-ג). ואומרו **נקום** וגו', פירוש לפי שתלה לו ה' מיתתו בנקמת מדין דכתיב **אחר תאסף** וגו', אמר אליו כי במה שיאמר הדברים הוא להם בזה מעלה עליו הכתוב שהוא הנוקם, כי הוא מוסר נפשו ממש על הדבר, שהגם שידוע שבאמצעות כן ימות אף על פי כן יאמר לישראל מה שאמר בסמוך, אין לך קיום מצות בכל נפשך (דברים 1 ו' כ"ז):

בהשגחה היה בלעם במדין, כדי שיהרגוהו

מֵאֵת הַמִּדְיָנִים (ל"א, ג). אומרו **מאת** ולא הספיק לומר **מהמדינים**, אולי שרמז לזולתם הנמצא אתם, והוא בלעם שנמצא שם אז, והרגוהו, דכתיב (פס"ח) ואת בלעם וגו'. ואולי כי לזה מיהר ה' הדבר קודם שיחזור בלעם לארצו, כי לא היה במדין אלא לקחת שכרו כאומרם ז"ל (סנהדרין קו'), ועומד לחזור, וה' פרש רשת לרגלו וצדו לחרב נוקמת:

כל המלכים ראו מפלתו של חביריהם

וְאֵת מִלְכֵי מִדְיָן וְגו' הַמִּשְׁתָּה וְגו'. (ל"א, ח). **טעם** שהוצרך הכתוב להזכיר מניינם, לומר שנהרגו יחד זה עם זה, וראו זה את זה במפלתן:

הטעם שנגשו אל משה, הרי עמדו ודברו עמו

וַיִּגְשׁוּ אֵלָיו וְגו'. (ל"א, ט). **טעם** אומרו **ויגשו**, הגם ששם היו עומדים לפניו לדבר אליו, אפשר שנהגו בעצמן הרחקה כשכעס עליהם משה ואמר להם **קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים**, לזה כשרצו לדבר אמר הכתוב **ויגשו**:

או לפי שמדברי משה שתלה להם המניעה בדברים שבידם לתקנם, לזה היה להם אבירות לב וחזקו ידיים רפות, לגשת אליו ביותר ממקום שהיו בו כשדברו אליו דברים הראשונים:

בהריגה קיימו תשובת החטא

וַעֲתָה הָרְגוּ וְכו' לְמַשְׁכַּב זָכָר הָרְגוּ: (ל"א, י). **ועוד** נשאר לנו ליישב מה שקשה עוד למה אמר **הרגו** בתחילת הכתוב, ולא הספיק **בהרגו** שאמר לבסוף. ואולי שנתכוון להסמיך מאמר **הרגו** למאמר **ועתה**, לומר שהתשובה הרמוזה בועתה (כ"ד כ"א ו') היא במעשה הריגה, וכל עוד שלא הרגו לא קיימו תשובת החטא:

התנהגות בדרך התורה קרויים חיים

הַחַיִּים לָקֵם: (ל"א, יא). **פירוש** יגיריו אותם, שבזה יקראו **חיים**, כדי שיהיו ראויים להם להנשא לחפץ בהם:

היתר נדרים כתוב ברמז כדי שלא יזלזלו בהם

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל רָאשֵׁי הַמִּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יי: אִישׁ בִּי יִדָּר נָדָר לַיי וְכו' לֹא יִחַל דְּבָרוֹ כְּכֹל הַיּוֹצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה: (כמדכ"ב ל' ג-ג)

אל ראשי המטות וגו'. ... **אכן** יתבאר הכתוב בהקדים מאמרם ז"ל, שאמרו (תנ"י) וזה לשונם: 'היתר נדרים פורחים באויר' ע"כ, ויש להעיר למה עשה ה' ממנוה זו סדר זה, מה שלא עשה כן בכל התורה, שכל דבר ודבר כתוב יוסף, וזו פורחת באויר:

אכן הטעם הוא, כי לא ראה ה' שיהיה כתוב לעין כל אדם שהגדר והשבעה ישנה בהיתר, שבזה יזלזלו בנדרים ובשבעות, ולזה נתחכם ה' והעלים הדבר, ומסר היתר לגדולי ישראל, שהם יקעו ויבחינו חילוקי המשפטים שבהיתר, אבל בפני כל ההמון יהיו נעולי דלת, לקיים כל נדר וכל שבעה, כאומרו **לא יחל וגו' ככל היוצא מפיו וגו'.** וזה הוא שיעור הכתוב, **וידבר משה אל ראשי המטות** – שהם גדולי ישראל – המנוה בשלימות, אבל **לבני ישראל** – לאמר זה הדבר, פירוש כי לבני ישראל בכללות לא יאמר להם מהדיבור הגאמר לראשי המטות, אלא **זה הדבר**, ולא הפורח באויר שנאמר בעל פה לראשי המטות, ובה נתיישבו כל הדקדוקים:

שבועה כדי לכופף היצר יש בה מצוה

ובדרך רמז יתבאר אומרו **לבני ישראל לאמר זה הדבר**, על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל (במדכ"ב כ"א) וזה לשונם: 'לעולם יהיה אדם זהיר בנדרים, אלף עוירות היו לו לינאי וכו' וכולם נחרבו על שבעת אמת, כיצד אומר אדם לחבירו שבעה שאני הולך ואוכל כך וכך במקום פלוני, ואשקה כך וכך במקום פלוני, והיו הולכין ומקיימין שבעתן ונחרבו, מה הגשע באמת כך הגשע על השקר על אחת כמה וכמה'. הרי שהגם שהיו מקיימין שבעתן, נענשו. ואמר הכתוב כאן, כי יש נדרים ושבעות שטוה ה' אותם, והוא אומרו **לבני ישראל לאמר**, 'אין לאמר אלא גילוי עריות' (סנהדרין ט'), פירוש לחשק העריות, זה **הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר וגו'.** ודקדק לומר **איש**, לרמוז לתגבורת ניגוד התאוה, כאומרם ז"ל (ויק"ר כ"ג י"א) בפסוק (דברים י"ג) **ה' שָׁכְבֵי וגו',** שגשע ליצרו. וכן אמרו (תנ"י) בפסוק (תהלים קיט קו) **לְשַׁבְּעִתִּי וְלִקְרִימָה לְשֹׁמֵר וגו',** כי מלוא ליסבע ליצרו:

במלחמה צריך זהירות יתירה שלא יהיה קטרוג ח"ו

נָקָם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחֲרֵי תֵּאָסֵף אֶל עַמִּי: (ל"א, כ)

אכן כונת מאמר **נקום** סובלת שני דרכים. א' הוא השתלחות סדר המעשה, פירוש התחכמות סדר המלחמה לתועלת הניאחון, בין בשיעור הצריך, בין בסדר שבו ישיג לאבד קמיו, והערכת הלוחמים וכדומה. ב' המלחמה עצמה שהיא פעולת הנקמה. והבין משה פירוש לודק, כי כונת **נקום** וגו' שאמר ה',

נקום נקמת וגו'. משמעות הכתוב יגיד שהטיל ה' על משה להגקס ממדין, וראינו שאפילו למלחמה לא יאח עמיהם, והגם שפירשתי שהנקמה היא האמירה שיאמר להם, עם כל זה פשט הכתוב משמע שהוא עצמו ינקום, לא שישלח פינחס במקומו. עוד למה תלה חסיפת משה בנקמת מדין:

התחכמות בסדר הענין, להרים המיחוש האמור, וזו היא עיקר הדבר שתעלה בידם הנקמה, וכמו כן עשה בחכמתו עצד ה', כאשר אבאר בסמוך (פס' ג):

נקמה מעושי רשע הוא תיקון על עון שלא מיחה

ואומר אחר תאסף אל עמך, נראה כי נתכוין לומר לו שקודם לכן אינו שלם התיקון ליאסף אל עמיו, פירוש שיהיה לו מונע דין, וימנעו מגשת נפשו למקום מושבה שיקרא עמיו כידוע, עד שיעמידנו במשפט, כי על הכל יביא ה' במשפט, וסביו נשערה מאלד (תהלים נ ג), והמונע הוא, לפי שהשלם הזה נתרפה במעשה זמרי ולא עשה דבר, כאומרם ז"ל (במדבר כ כד) 'שרפו ידיו', והקפיד ה' עליו שלא נקם עד שעמד פנחס, ולזה כשהגיע זמן פטירתו, אמר ה' אליו תיקון לדבר זה שנמנע מהתנקם מעושי רשע, יקום ויתנקם ממדין שסבבוהו, ואחר שישלים התיקון (ליאסף אל עמיו בלין שטון ולין ופגע רעו וכו' (מ"א ה יח), וזה מחסדי אל וההבחו לידיו ינחם במעגלי לדק:

היא התחכמות סדר הדבר שבאמצעותו תהיה הנקמה, ופירוש זה הצדקה היא ממה שלא אמר לו ה' בפירוש הלחם במדין שהוא לשון מוכרע. גם לפי שהשילב במה שלפנינו, שהוא כריך להתחכמות בסדר הדבר, מטעם כי הגה העם אשר יא' ה' עליהם הנקמה, הם עם אשר נכסלו בני ישראל בהם צעריות, מהם צמעה מהם במחשבה, והגם שנגף ה' כמה וכמה, סוף כל סוף ימנע מהם הגם בהם, ואדרבה יקטרג המקטרג להפילם במלחמתם ללד שמץ העון, וזה ידמה למעשה העגל שהגם שנגף ה' כל עובדיו עם כל זה יא' ה' ללד יכנס כהן גדול לפנים בצגדי זהב, גם כיה שוכני שמים לכסות כנפיהם את רגליהם שדומים לרגל עגל ללד יתעורר המקטרג (ויק"ר כו ג), ומכל שכן צעת המלחמה שיתעורר המקטרג על החטא שבא מהם, ולא ולמד שיעור החטא שיחזרו עליו מעורכי המלחמה (סוטה מד:), וכמו כן יתפסו בכל שהוא מהרהור התיעוב, ואין כריך לומר שיהיו מנועי הנם. ולזה כשאמר ה' למשה נקום, אמר ודאי כונת ה' הוא

נצחון המלחמה רק ע"י אלו שלא נכשלו כלל, ובכוונה לנקמת ה'

וידבר יי אל משה לאמר: נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך: וידבר משה אל העם לאמר: החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת יי במדין: אלה למשה אלה למשה לכל משרות ישראל תשלחו לצבא: וימסרו מאלפי ישראל אלה למשה שנים עשר אלף חלוצי צבא: (לד, ח-ה)

אנשים יתירה, במה שלפנינו יגיד עליו ריעו מה שדייקנו בענין. ולזה אין להם לחוש למכשול, כיון שהיוצאים ללד לדיקים, ועוד להם שיקראו חסידים, כיון שבא לידם עון זה וניאלו ממנו, כאומרם ז"ל (יומא לה:) שלזה יקרא חסיד, באמצעות כן תהיה הנקמה באין מיחוש. ולזה לא ראה שיראו כל ישראל ללד, כי בדרך זה יש מיחוש מניעת הנקמה, ואדרבה להיפך כנזכר:

ואומר ויהיו על מדין, יתבאר על פי מה שאמרו אנשי חמת, שצחינת הקדושה הוא יסוד העליה, וצחינת הקליפה היא סוד הירידה, וכשאדם חוטא ונדבק בו חלק הרע תפעיל בו טבעה ויסודה להשפילו. ופרט זה פירשנוהו בפרשת פי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל יב), שהחוטא יכוף כאגמון ראשו ועומד בגדר השפלות. והוא אומר ויהיו על מדין פירוש, שלא יהיה בהם מהטומאה הסובבת השואתם למדין, אלא יהיו בגדר הטוב שעומדים למעלה:

ואומר לתת נקמת ה', גם זה מההתחכמות להשגת הנקמה, שנה אוחם שתהיה כוונת הנקמה לקנאת ה' אשר גרמו ביטול מצותיו ורלונו יתבדך, ולא להתנקם על המסובב מהחטא שמתו כמה מישראל, כי לכשתהיה הכוונה על זה, אין במעשה מורה להסתייע באמצעותם להנקם מאויב. והגם שה' אמר אליו נקמת בני ישראל, לא אמר אליו שיאמר לישראל לשון זה, אלא שדבריו היו עם משה נקום נקמת בני ישראל, ומשה נתחכם לעשות הדבר בדרך זה, לקיים הנקמה של ישראל שנלטווה עליה במאמר נקום:

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך, שאין לורד שילחמו הם, אלא יהיו שם עליהם - פירוש בשבילם, והטעם לתת נקמת ה', פירוש נקמה שיתנקם ה' במדין באמצעותם, על דרך אומרם (שמות יד יז) ה' ילחם לכם:

וידבר וגו' לאמר החלצו וגו'. כריך לדעת, ה' אומר לאמר, למי יאמרו. ב' אומר החלצו וגו', למה לא כיה כסדר שאמר במלחמת עמלק ליהושע (שמות יז ט) צחר לנו אנשים, כמו כן כאן היה לו ללוות לפינחם ששלח עמהם, ולא לכללות העם. גם שאין דרך זה נכון, כי מי מפסיד לדעת מי זה הוא שירז עמנו ללאת, וכל אחד יאמר לא עלי המורה לעשות. ג' אומר ויהיו על מדין, שהיה לו לומר וילחמו במדין, בדרך אומרם (ספ) הלחם בעמלק. ד' למה שיהיה מדברי ה', כי ה' אמר אליו נקום נקמת בני ישראל, והוא אמר נקמת ה', והיה כריך לדייק מאמר ה'. ה' אומר אלה למשה, למה לא שלח כל העם לעשות נקמה בגוים הרשעים, ועל מי סמך לשלוח אנשים מועטים שנים עשר אלה לעם רב, ולא ולמד ריבויים מטעם הנשארם שהיו שנים ושלשים אלף (פס' לה):

אכן לפי מה שהקדמנו כי יש בענין מלחמה זו מיחוש לודק, ולזה בא האלהים בנעם דבריו למשה נקום וגו', להעריך סדר המלחמה בסדר שבו יקיים דבר הנקמה אשר כיה ה', לזה נתחכם ולא ראה לבחור אנשים על ידי הזולת, כי מי יודע האנשים אשר לא חשבו מחשבות און ולא טעו במכשול אומה זו, ויעץ ואמר להם שיחלצו מהעדה, פירוש הם מעצמן, כל מי שיודע עצמו שהוא בר ללד ונקי כפיים ימסר לחשבון האלה למשה, והוא מה שרמזו בתיבת לאמר מאמר הגעלם, שהוא ענין נקיותם מחטא מדין, להבחין בעצמו כל אחד מהנמסרים חם הוא נקי ובר:

ואולי כי רמז גם כן בתיבת לאמר ענין העריות, כאומרם ז"ל (סנהדרין טו:) 'לאמר זו גילוי עריות', שאמר להם שצריכין שיהיו החלוצים נקיים מהחטא, וכמו שגמר אומר אנשים לצבא, ואמרו רבותינו ז"ל (במדבר טז ה) 'כל אנשים לדיקים', והגם שפירשנו במקומות אחרים שאין זה אלא כשתהיה תיבת

פניני וחידושי אור החיים הק'

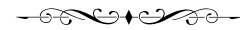
אין דומה זכות מאה לזכות מאה ואחד

אם תחלצו לפני יי למלחמה: (לכ, כ). עוד נתכוון באומר **אם תחלצו לפני ה'**, להשיבם להמובן בדבריהם שאמרו (פס' יז) **נחלץ וגו' לפני בני ישראל**, שזה יגיד שישראל צריכין עזר טבעי, לזה אמר **אם תחלצו, לפני ה' תחלצו**, פירוש להרבות זכותכם לפני ה', שאין דומה זכות מאה לזכות מאה ואחד:

עבר הירדן יש לה קדושת ארץ ישראל

והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני יי: (לכ, כג). ואומר **לפני ה'**, אפשר שנתכוון להחזיקם בקדושת הארץ, מהטעמים עצמן שאמרו הם בתחילת דבריהם (פס' ז). וזה הוא שיעור דבריו, **והיתה הארץ הזאת וגו'**, הגם שהיא חוצה לארץ, תהיה נחשבת לכם **לאחזה לפני ה'**, פירוש תהיה נחשבת אחוזה זו שהיא לפני ה', וזו היא קדושתה, שלטעם זה היא שנחשבת הארץ קדושה, לפי שהיא לפני ה', באין רצועת חול מפסקת בינה ובין ה' שוכן הבירה:

משה לומר לו בפירוש שלח את פנחס, שזה יגיד שפסל חס ושלוס הוא מהמעשה, לזה נתחכם ותלה הדבר ביד משה ואמר לו נקם וגו' (פס' כג), ומשה מעלמו ידע הנכון עשות וישלח פנחס, ובזה נעשית מחשבת ה' לטובה ולא נכלס משה ידיד ה':

פנחס שמסר נפשו, יש לו כח מיוחד להילחם

וישלח אתם משה אלף למשה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש והצבאות התרועעו בידו: (לכ, ו)

וישלח וגו' אותם ואת פנחס וגו'. אומר וישלח, נתכוין לעשותן שלוחי מלחמה לנקום נקמת ה', ושלוחי מלחמה אינן ניוזקין (פסחים ט: ועוד), וכפל לומר **אותם** פעם שנית, לרמוז ששקול פנחס כנגד כולו. וטעם שצחק בפנחס ולא יהושע וכדומה, גם זה מהתחכמות הנקמה, כי זה הוא אשר קינא ועשה בהם שפטים מופלאים, וסמך הוא בכח מופלג להשמיד כל האומה הטמאה. גם אפשר שחש משה לקטרוג האנשים למה לא מיחו צוונים הגם שהם נקיים, לזה נתחכם ושלח המקנא קנאת ה' במסירת נפש. ואולי כי הוא מה שדקדק במאמר **אותם ואת פנחס**, לומר ישלים זה מה שחסר לזה:

ואולי כי דבר זה היה בלב תעלומות חכמה שנקמת מדין כריכה להיות על ידי פנחס, והן האדון חשב לטובה, שלא יכלים

הנשמר מעבירה ראוי להיות כהן המקריב קרבנות

ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו אתו אל אהל מועד וברוך לפני ישראל לפני יי: (לכ, נד)

הפקודים (פס' נא), היו מהאנשים שפינו עמנו מהעבירה, והכלים באו מגוף הדבר, שאמרו ז"ל (שם"א ר"א ו) שכן היה מנהגם באותה מלחמה, כשהיו מפשיטים חכשיטיהם היו טחין פניהם בטיט ורפס והיו פורקין נזמיהם מהם, שלא יסתכלו בהם. והוא מה שנתכוון במה שסמך מאמר **לפני ה'** למאמר **לפני ישראל**, כי בני ישראל אלו ראויים להיות לפני ה', כמאמר רב אחאי בר יאשיה, והיה הדבר לזכרון:

אל אהל מועד וברוך וגו' לפני ה'. כריך לדעת, למה כתב בסדר זה שהפסיק בין זכרון המקום ובין מאמר **לפני ה'**, שהיה לו לומר אל אהל מועד לפני ה' זכרון לפני ישראל. ויתבאר הכתוב על פי מה שאמרו במסכת כלה (פ"א ה"ד) וזה לשונם: 'אמר רב אחאי בר יאשיה כל המפנה עמנו מן העבירה, אפילו הוא ישראל, ראוי הוא להעלות עולה ככה גדול על גבי המזבח וכו' ע"כ. ומה שלפנינו, כל פלי מעשה שהרימו

כוונת המלחמה

ואנחנו נחליץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנום אל מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישיבי הארץ: (לכ, יז). **ויאמר אליהם משה אם תעשוין את הדבר הזה אם תחלצו לפני יי למלחמה:** (לכ, ט)

שיתהיה מלחמתם להנקם מאויבי ה', להכריח להם כל נשמה, ותקרא מלחמת חובת מלחמה ה'. וזה כך לשון רמב"ם צפרק ז' מהלכות מלכים (הט"ו:): 'כל הנלחם בכל לבו וכו' ותהיה כוונתו לקדש ה' בלבד, מובטח לו שלא ימצא לו שום נזק, ולא תגיעהו רעה וכו', ויזכה לחיי עולם הבא, עד כאן:

[על כן] האנשים ההמה כיון שאין הולכים אלף להתקיים בידם הארץ, יק מיוחס בחליצתם שלא תועיל, ואפשר שיהיו ניוזקים מהם. אשר על כן נתחכם משה ואמר להם **אם תעשוין וגו' אם תחלצו וגו'**, פירוש כנגד מה שאמרו הם (פס' יז) **ואנחנו נחליץ חשים וגו'**, אמר **אם תעשוין את הדבר הזה**, ותיבת זה

ויאמר אליהם משה אם תעשוין וגו' אם תחלצו וגו'. קשה למה כפל לומר **אם תעשוין וגו' אם תחלצו וגו'** ולא הספיק באחת מהנה, ולכשנדייק לא היה כריך להשיבם, אלא יסכים לדבריהם במה שיקרא ליהושע ולא לעזר ויאו אותם כאמור בסמוך. עוד למה דקדק לומר [והדבר] הזה. עוד מה כוונתו באומרם בסמוך **לפני ה':**

אכן כוונת מאמר משה היא, לפי שראה שדעת בני גד ובני ראובן שרואים לעבור עם ישראל אינו אלא כדי שיתרצו ויחליטו להם נתינת הארצות, ולא לתכלית אחר, ודבר זה אין נכון לעשות כן לענין הללחת המלחמה, כי צריכין בני המלחמה

חוזרת למאמר הגאמר בסמוך. וכנגד מה שכוונתן בהליכה לקיום התנאי, אמר **אם תחלצו לפני ה' למלחמה**, דקדק לומר לפני ה' כמאמר רמב"ם שכתב שיהיה כוונתו לקדש ה', וכמו שגמר אומר **עד הורישו את אויביו**, פירוש אויביו של הקדוש ברוך הוא, ואין לפרש אויביו של ישראל, שהרי לא הוזכר בדברי משה

מתחילת דבריו עד עתה זכרון ישראל לומר שעליו חוזר מאמר **אויביו**, אלא ודאי כי לה' חוזרים הדברים, שיהיה כוונתם להגקס מאויביו ה' לקדש שמו יתברך. וכפי פירוש זה הרווחנו גזרת דברי משה, שלא נודע מקומה שכל המאמרים הטיל להם וא"ו בתחילתה, ולדברינו הגזרה היא לפני ה': [ראה עוד אופן בפנינים עמוד ג']

ע"י ההליכה בדרכי ה' אין צריכים להילחם, ותתקיים הארץ בידם

וְעָבַר לָכֶם כָּל חַלּוּץ אֶת הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְיָ עַד הוֹרִישׁוּ אֶת אֹיְבָיו מִפְּנֵי: וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְיָ וְאַחֲרֵי תִשְׁבּוּ וְהָיִיתֶם נְקִיִּים מִי וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְאַחֲזָה לִפְנֵי יְיָ: וְאִם לֹא תַעֲשׂוּן בֶּן הַנָּחַ הַטָּאָתָם לִי וְדַעוּ הַטָּאָתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם: (כג, כא-כג)

{כא} וְעָבַר לָכֶם כָּל חַלּוּץ. ולא הספיק מה שאמר **אם תחלצו**, בא להתנות דבר שלא הוזכרו בדבריהם, והוא שיעברו כולם, פירוש כל הראוי לחלוץ בא. אלא שעדיין קשה שהיה לו לומר בפסוק ראשון אם תחלצו כולם, או אם תעברו כולם חלולים:

אכן כוונת משה בזה הוא הבטחה והודעת דיוק הגשמע, על זה הדרך, שאם תעשו וגו' ותחלצו וגו' מבטיח כי לא יפול מהם אחד ויהיו שלמים וכן רבים, והוא אומרו **וְעָבַר לָכֶם כָּל חַלּוּץ**, פירוש כולם, ולא יפקד מהם איש, ומכלל זה אתה שומע שאם לא יעשו האמור הם מוכנים להשחתה. וכפירוש זה מאמר **וְעָבַר וגו'** הוא גזירה לפסוק שקדם, לא תנאי במעשה, שהתנאי כבר אמר **אם תעשו** הדבר הזה, שפירושו הוא התנאי שהתנו הם כמו שכתבתי למעלה. ואומרו **לפני ה'**, לומר שזוהי לא יהיה מסך מבדיל בינם ובין ה', כאומרו (ישעי' נט ג) **עֲוֹנֵיכֶם הֵיוּ מִבְּדָלִים בֵּינְכֶם לְבֵין יְיָ אֱלֹהֵיכֶם**, שס"מ הרשע וחילותיו הם המבדילים והם המכלים:

עוד נתכוון לומר לפני ה', פירוש שהוא המוריש אויביו, כמו שגמר אומר עד הורישו פירוש ה', לאויביו מפניו. וכפירוש זה שיעור הכתוב הוא על זה הדרך, **אם תחלצו** ותהיה כוונתכם לפני ה' וגו', אז אינכם צריכים למלחמה, אלא העברה לבד לפני ה', והוא יוריש אויביו. והוא אומרו **וְעָבַר לָכֶם וגו' לפני ה'** היואל להגקס עד הורישו אויביו, הא למדת כי הוא המוריש לפני בני ישראל. ודקדק לומר מפניו, לפי שה' שוכן בעיר אשר בחר לו ירושלים החציבה, ואינו חפץ לראות אויביו לפניו:

{כב} וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ. צריך לדעת למה לא הספיק במאמר עד הורישו שאמר בסמוך. עוד צריך לדעת למה הולך לומר ואחר תשובו, שמוכן הוא מאומרו עד הורישו וגו', הרי גבול ההליכה, ומוכן מעצמו שישבו אחר כך:

אכן כוונת משה בזה הוא הבטחה הטובה הנמשכת מקיום הדברים, כי באמצעות מעשה הקודם יוצטחו בכמה הבטחות. ה' ונכבשה הארץ, פירוש ודאי שתכבש הארץ לפני ה'. ב' ואחר תשובו, פירוש הבטיח כל המדבר אליהם שלא יפקדו

בכל זמן שיהיו בארץ במלחמות הגדולות וישבו שלמים לביתם, והגם שמלינו (ב"ב קכא:) שיאיר בן מנשה נהרג במלחמת העי, חזי המנשה לא היה מאותם שדבר משה עמהם אז, כמוכן מהכתובים: **עוד** הודיעם, שזוהי יהיו נקיים מה' ומישראל, פירוש מה' כשיעברו למלחמה על דרך שכתבתי, שיהיה כוונתם לקדש שם שמים ולא להגתם בשביל קיום תנאי הארץ, ומישראל לבד יחסדו שטינא היתה בלבם מהמרגלים, כמו שאמר להם משה (פס' יד) **קִמַּתְם פֶּחַת אֲבֹתֵיכֶם פְּרִצֹת אֲנָשִׁים חַטָּאִים**, שכוונתם לשב מאחרי ה'. ואומרו **וְהָיְתָה הָאָרֶץ וגו'**, הבטיחם שזוהי תתקיים בידם הארץ לאחזרה, ולא תהיה נגזלת מהם. וממואל דבר אתה למד, שאם לא יעשו כדבר משה יושללו מכל הבטחות הטובות: **ואומרו לפני ה'**, אפשר שנתכוון להחזיקה בקדושת הארץ מהטעמים עצמן שאמרו הם בתחילת דבריהם. וזה הוא שיעור דבריו, **וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת וגו'**, הגם שהוא חולה לארץ, תהיה נחשבת לבם לאחזרה לפני ה', פירוש תהיה נחשבת אחזרה זו שהיא לפני ה' וזו היא קדושתה, שלטעם זה היא שנחשבת הארץ קדושה, לפי שהיא לפני ה', באין רצועת חול מפסקת בינה ובין ה' שוכן הבירה:

{כג} וְאִם לֹא תַעֲשׂוּן בֶּן הַנָּחַ הַטָּאָתָם. קשה, לא היה לו לומר אלא ואם לא תעשו בן לא תהיה הארץ הזאת לכם. אכן כוונת המאמר הוא, שאם לא יעשו כדברי משה שזוהי אותם שילכו לקיים מצות מלחמת חובה לעשות נקמה באויביו ה', הגם שיעברו חלולים, הנה הטאתם, פירוש מה שלפנינו כבר יש בידכם חטא, והוא מה שקדקד לומר הטאתם לה' כבר:

ודעו (את) הטאתכם וגו'. פירוש מודיעם שמי שיש חטא בידו ימלאהו בשעת הסכנה ויפרע ממנו, והוא אומרו **אשר תמצא אתכם בפשיטות**, ולא ולמד ממאמרם ז"ל (טו"ס ע"א ד"ה ס"י נד) שחוזרים מעורכי המלחמה על חטא קל אם שח בין ישתבח ליוצר, וכמו כן ימלאם עון זה, ויחסרו כל ההצלחות הרשומים בדבריו. גם אז לא יהיו נקיים מה' ומישראל, כי מהמקרה הרע אדרבה ילדיקו כי לא נקיים היו. ועיין מה שפרשתי בתשובת בני גד ובני ראובן שאמרו (פס' כה) **עֲבָדְכֶם יַעֲשׂוּ כְּאֲשֶׁר אָדָּנִי מֵאָה:**

פרשת מסעי

פניני וחידושי אור החיים הק'

כל מסע ומסע רשמו משה מיד בפנקסו

וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת מוֹצְאֵיהֶם לַמַּסְעִיָּהֶם (לג, ט). **וַנִּרְאֶה** שהכתוב נתכוון להודיענו סדר כתיבת המסעות, שלא נכתבו ביום אחד, אלא על זה הסדר, שהתחיל משה לכתוב בפנקסו במצות המלך מיום שיצאו ממצרים על זה הדרך, יום שיצאו ממצרים כתב פסוק (א) **וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס** וגו', שני כתובים הבאים כאחד הכתובים לפנינו עד תיבת **שפטים**. וכשחנו בסוכות, כתב פסוק (ב) **וַיִּסְעוּ** וגו' **וַיַּחֲנוּ בְּסוּכוֹת**. וכשנסעו מסוכות כתב (פס' ו) **וַיִּסְעוּ מִסוּכוֹת**, וכשחנו באיתם כתב (סג) **וַיַּחֲנוּ בְּאֵיתָם**. וכן על זה הדרך היה כותב כל מסע בזמנו, עד שהגיעו לערבות מואב. ואחר כך אמר ה' אליו שידרס בתורה כדרך שהיו כתובים אצלו:

האם יש מצוה בישוב א"י

וְהוֹרִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וַיִּשְׁבְּתֶם בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּהּ אֹתָהּ: (לג, נג). **רש"י** ז"ל פירש שהמצוה היא והורשתם אבל וישבתם הוא הבטחה, ורמב"ן ז"ל פירש שהמצוה היא וישבתם ומכאן סמכו לומר (כחצות קי) הכל מעלין לארץ ישראל:

וַנִּרְאֶה פשט הכתוב כדברי רש"י ממה שגמור אומר **כִּי לָכֶם** וגו' **לְרִשְׁתָּהּ אֹתָהּ**, ואם הישיבה היא המצוה היה לו לתלות בעיקר המצוה ולומר **כִּי לָכֶם** וגו' לשבת בה:

השארית העמים בכל אופן יזיקו להם

וְאֵם לֹא תוֹרִישׁוּ וְגו' וְהָיָה אֲשֶׁר תוֹתִירֶנּוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיהֶם וְגו' (לג, נה). **לדבריהם** ז"ל (מגילה י) שאמרו כל מקום שנאמר **וְהָיָה** הוא לשון שמחה, כאן נתכוין לומר שהגם שהם **יוֹתִירוּ** אותם לצד הרצון והשמחה בהם, לצורכיהם, הוא מבשרם שיהיו **לשכיהם** וגו':

וַצִּירְרוּ אֹתָכֶם עַל הָאָרֶץ וְגו' (סג). **פירוש**, לא מלבד שיחזיקו בחלק מהארץ שלא זכיתם בו, אלא גם חלק שזכיתם בו אתם וישבתם בו, **וציררו אתכם** על חלק שאתם יושבים בו, לומר קומו צאו ממנו. ופירוש תיבת **על** כדרך אומרו (לעיל כ כד) 'על אשר מריתם פי', 'על אשר לא קדשתם' (דברים לג נא):

ה' גידל כבוד מטה בני יוסף

וַיִּצֹ מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יוֹסֵף (לג, טז). **פירוש** שצוה אותם **על פי ה'** שצוהו **לאמר** לישראל. ומה צוה, **כן מטה בני יוסף** וגו', פירוש שבאה המצוה מה' שטענתם ודבריהם אמות. והכוונה בזה לכבוד ולתפארת בני יוסף:

זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יוֹי לְבָנוֹת צִלְפַּחַד לֵאמֹר לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם (לג, טז). והוא אומרו **זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְבָנוֹת צִלְפַּחַד**, שהרשות בידם **לְטוֹב בְּעֵינֵיהֶם** וגו'. ודקדק לומר **זֶה**, לומר ולא אחר, שלא עשה ה' מעלה זו ברשיון זה אלא להם. והוא מה שרמז באומרו **בְּנוֹת צִלְפַּחַד לֵאמֹר**, שאין לתיבת **לאמר** משמעות, ולדרכנו יכוין לומר כי בא האלהים במאמר זה לרומם כבודם:

תכלית המסעות לברר הניצוצות, דוקא ע"י בני שנצטוו במצרים

אֵלֶּה מַסְעֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְבָבְאֹתָם בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (במדבר לג, א)

אלה מסעי וגו'. רבותינו ז"ל אמרו (במדבר"ר ג י) 'כל מקום שנאמר **אלה** פסל הקודמים', ובמה שלפנינו לא ראינו שקדמו במאמר מסעות זולתם, לומר שנתכוון הכתוב לפוסלם. והיה נראה כי נתכוון לפסול כל מסעות זולתם שישנם בעולם, הגם שלא הזכירו, אלא שרואני שלא היו המסעות לשבח, ולואי שלא היו בעולם, כי רובם היו ליסורין של עון המרגלים, גם הקודמים היו דרך רחוקה לכל יתנו ראש וישומו דכתיב (שמות יג יז) **וְלֹא יָחֶם חֲלָהִים דָּרָךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים**, הא למדת שלא היה לראון ולסדר הנכון למועדי רגל. גם אמרו רבותינו ז"ל (תנחומא (החדש) יתרו ט) **וְזֶה לְשׁוֹנֵם: וְכָל יְהִיבְתִּיהָ שְׁלוֹם** (משלי ג יז), בקש הקדוש ברוך הוא ליתן התורה לישראל כשיצאו ממצרים, והיו חולקין אלו עם אלו (וכו'), [והיו אומרים בכל שעה נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁבְּתָה מִלְּקִימָה (במדבר יד ז)], מה כתיב (שמות יג כ) **וַיִּסְעוּ מִסְּפַת וַיָּחֲנוּ בְּאֶתְרָם**, היו נוסעים במריבה וחונים במריבה וכו', ע"כ. וכפי זה אין במסעות אלו דבר יקר הערך לפסול כל זולתם:

ואפשר כי לפי שיש במסעות אלה האמורים בפרשה שתי הדרגות, א' הם המסעות שהיו בשנה ראשונה קודם גזרת מרגלים, ב' המסעות שעשו בשביל גזרת המרגלים, שלא היה דלעת ה' עשות זולת מה שעשו בשתי שנים, ומסעות אלו גרועים הם מערך שלאחריהם, וכנגדן נתכוון ה' במאמר **אלה** לפוסלם. וזה שיעור הכתוב, **אלה מסעי וגו'**, פירוש האמורים בסמוך, הם המסעות הראוים והאריכים, וכל זולתם פסולין הם, שלא היו אלא יסורין להניעם במדבר בתוכחות של עון המרגלים:

עוד נראה, בהעיר למה **בחר הכתוב למנות המסעות ולא החניות**, ומה גם לדבריהם ז"ל (במדבר"ר כג ג; הובא בדש"י כאן) שאמרו משל למלך וכו' כאן ישנו כאן וכו', עד כאן, שזה יותר בזכרון החניות לא במסעות. גם לפי מדרש אחר (סג כג ז) שאמרו שהזכיר המסעות לקבוע להם סגר לעתיד לבא, דכתיב (ישעי' לה א) **יִשְׁשָׁם מִדְבָּר וְגו'**, לפי זה היה ראוי למנות החניות:

אכן יתבאר על פי דברי אנשי אמת (וזהר ח"ב קנז). שאמרו שהליכת ישראל במדבר היתה לזכר ניצוצי הקדושה שאנס איש הבליעל החונה במדבר השמש, ששם קנה מקומו, מקום נחש שרף ועקרב, ודרכו שם עדת ה' להוציא בולעו מפיו, והוא הטעם שהיו ישראל חונים במקום אחד שנה ובמקום אחר שנים עשרה שעות, שהוא כפי מה שצריך לזיכור הניצוצות שישנם במקום ההוא, וזיכור זה אין כח בעולם שיכול עשותו, זולת קדושה השלמה ובסוד שלימות מחברת הכללות ומחברת הפרטות, קדושה השלמה היא השכינה וישראל והתורה, ומחברת הפרטות הם

(דברים 7 כ), וזוהי היו נשמותם ראוים לזכר ניצולי הקדושה בכל המקום אשר יבואו שמה:

ועוד, לצבאותם, שהיא שלימות הצבא אשר תשרה עליו השכינה, שהוא מספר ששים ריבוא, ופחות ממספר זה אינו בגדר השלימות. ותמצא שאמרו ז"ל (דב"ר 1 ח) כי לסיבה זו לא נתן ה' התורה לראשונים, שלא היה בהם שלימות הצבא שתשרה עליהם שכינה הנקראת לצבאות. גם רמזו בתיבת **לצבאותם**, השקראת שכינה עמהם. הרי לפניך זכרון עם קדוש, וזכרון מספר השלם, והשקראת השכינה:

ובנגיד מחברת כללות מספר השלם – אמר **ביד משה ואהרן**, משה הוא מחברת מספר השלם, ואהרן הוא שושבין השכינה המקריב ומיוחד אליה כל הענפים, כידוע בסוד הקרבן:

ששים ריבוא נשמות קדושות, מחברת הכללות הוא משה רבינו בסוד (ישעי' סג יח) משה עמו, כי הוא חילן שממנו נוכלו נשמות ששים ריבוא שהיו שם, ונסתייעו בעזר אלהי בשכונת שוכן הצירה, ושבחו מתקלות עול (ע"פ חז"ל כט יז) וזכרו בירור עולם:

ובפי זה תכלית המעשה הוא, כשנוסעים היו נוסעים עמהם כל הדומה למין הקודש, לא בזמן החניה שעדיין לא נעשה עמו דבר. והוא מה שרמזו במאמר **אלה מופעי**, אלה פסל כל המסעות שבעולם, שאין מסע כזה שהיו נוסעים עמהם הן הקדוש ויחזק שאין ערוך אליו, והגם שקדמו האבות ודרכו מקומות ועשו חלקם בזיכורי ניצויות, לא הגיעו לגדר זה. ואמר הכתוב עמנו טעם עילוי מסעות אלה, לפי שהם של בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים, ונארכו בכור הכרזל שהיא ארץ מצרים כאמור

הטעם שלא כתוב 'נשיא' אצל יהודה שמעון ובנימין

ונשיא אחד נשיא אחד מנפטה תקחו לנחל את הארץ: ואלה שמות האנשים למטה יהודה בלב בן יפנה: ולמטה בני שמעון שמואל בן עמיהוד: למטה בנימין אליהו בן פסלון: (לה, יח-כא)

מעשה זמרי, בנימין אליהו זה אלדד, וכבר זכר לצבאות, והורדה היא לו לקרות נשיא, עד כאן:

ואפשר עוד לומר, כי לא יחס נשיאות לכלב על יהודה, משום כבוד מלכות שעומדת ממנו, וכמו כן לבנימין משום שממנו מתחלת המלכות בישראל, שהוא שאל איש ימיני, ושמעון טעמו נכון כדברי גאון:

למטה יהודה וגו'. כריך לדעת למה נשתנו מטה יהודה ומטה שמעון ומטה בנימין שלא הזכיר נשיא בהם, ואולי כי להיותם סמוכים לזכרון נשיא אחד נשיא אחד, מובן כי הם נשיאים, ומשלשה ואילך הופלג זכרון הנשיאות, והוארך הכתוב לזכרו בכל אחד: **וראיתי** בשם רבינו ניסים גאון, כי ביהודה לא הולך כי ידוע כלב לנשיא, שמעון לא היה ראוי לנשיא משום

לגולים יש זכות קדימה ללוים בערי מקלט

ואת הערים אשר תתנו ללוים את שש ערי המקלט אשר תתנו להם שמה הרצה ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר: כל הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושתים עיר אתה ואת מגרשיהן: (לה, יז-יח)

סיהיו שש ערי מקלט להם לדור בהם, ובפסוק שני נתן זכות ללוים, הא למדת שהם של לויים והם של הגולים, ואין הגולים מעלין שכן, וכן העלו בסוף הגולים (מכות יג). לכל הסברות. וסובר אני שכן לוי נדחה מפני ישראל הגולה, אם רבו הרצחנים והוארכו לשש עיירות ידחו הלוים מהם, שהרי הקדים הכתוב זכות לגולים:

ואת הערים וגו' את שש ערי המקלט. מכאן משמע כי השש ערי מקלט הם לגולים ולא ללוים, ומאומרו בפסוק שאחר זה שאמר **כל הערים אשר תתנו ללוים ארבעים ושתים** משמע שלזכות הלוים הם גם הששה. ונראה כי נתכוון הכתוב בזה לתת זכות ליהודה הגולים וללוים, שיד כולן שוה, לכן בפסוק ראשון אמר זכות לגולים

בנות צלפחד עשו רק לקיים ציווי ה'

באשר ציה יי את משה בן עשו בנות צלפחד: (לו, י)

באשר ציה ה' את משה בן עשו. כריך לדעת למה שניה הכתוב מאמר זה מסדר הרגיל שמקדים המעשה ואחר כך יאמר כאשר כוה, וכאן הקדים מאמר **באשר וגו'** ואחר כך אמר **בן עשו**:

ונראה כי לפי שה' עשה להם יתרון לבנות צלפחד ומעלה, והתיר להם לינשא לכל אדם והוציאם מכלל מזה הכללי, בא הכתוב להודיענו שהגם שה' עשה הבחירה בידם, אף על פי כן לא

עשו אלא כמאות המלך לעם בני ישראל. והוא אומרו **באשר ציה וגו'**, פירוש כמאה הכללית בן עשו, ולא כרשיון שנתן להם. ולזה אם היה אומר ויעשו בנות צלפחד וגו' כאשר כוה, יהיה נשמע שההודעה באה לומר המעשה שעשו, ומודיע במאמר כאשר כוה ה' כסדר הרגיל לומר, אבל מאומרו בתחילה **באשר ציה ה' ואחר כך הודעת המעשה**, זה יגיד כי לא בא להודיע המעשה, אלא לשלול רשיון הפך מזה הכללי, והבין: